

HUKUK - AHLÂK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BASIN AHLÂKININ BASIN MESLEĞİNDE SAYGINLIĞIN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

(TÜRK VE İNGİLİZ BASIN AHLÂK İLKELERİ ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA)

Neşe ERKELLİ KIZIL*

İnsanlık varolduğundan beri geliştirilen çeşitli kurallar toplumsal yaşamın düzenli yürümesi için şart olmuştur. “İnsanları yönlendiren, onlara buyruklar veren, davranışlarını düzenleyen kurallar hukuk, din, örf ve âdet, görgü ve ahlâk kurallarıdır. Hukuk felsefesiyle ahlâk arasındaki ilişki, “adalet” kavramının, ahlâktaki “iyi” kavramıyla olan bağından kaynaklanır. Hukukun gerçekleştirmek istediği adil ortam, ahlâken “iyi”dir.¹ İdealist düşünce, “toplumsal ahlâk” diye bir kavramı kabul etmez. Ahlâk bireye bağlı, bireysel bir olay olduğu için çevre faktörlerinin oluşturduğu ahlâk değil, örf ve âdet adı verilen davranış kurallarıdır. Kültüre bağlı ahlâk anlayışı yani hümanizm ahlâkı ise Dünya kuruldu kurulalı gelişen ve artan kültür birikimiyle biçimlenen ahlâk anlayışıdır.²

Yerel veya genel anlamda toplum içinde oluşmuş belli davranış modelleri, eğer kültürel temele sahipse “ahlâk” olarak tanımlanabilir. Ahlâklı davranılmaması halinde oluşan sonuçlar değişkenlik gösterebilir. Kişi toplum içinde ayıplanır ya da kural dışı davranana yaptırım uygulanır. Ancak değerlerin bir kültür birikimi yoluyla kişiler tarafından uzun süre içinde özümsemiş olması durumunda hangi anlamsız yasak gelirse gelsin kişiler aldıkları kültür ve özümstedikleri değere uygun davranmaya devam edeceklerdir. “Özgürlük” denen değeri belli bir kültürel altyapıya dayalı olarak benimseyen insanı zor kullanmadan çarşaf içine sokmak mümkün olamayacağı gibi böyle bir alt yapıya sahip toplumun bireyleri çırılçıplak gezene bile dönüp bakmayacaklardır.³ Kültürel birikimin ahlâki değerlerin benimsenmesi ve özümsemişindeki rolü çok büyüktür ve her türlü ahlâki davranışın yaptırımını içsel olmak zorundadır.⁴

Hukuk ve ahlâk bir mukayeseye tâbi tutulduğunda, hukukta insanın özgürlüğünün, ahlâktakine oranla daha az olduğu sonucuna varırız. “Çünkü hukukun yöneldiği adalet, objektif ve salt bir ahlâki değer olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal, toplumla ilgili bir değerdir; o hukuk aracılığı ile ancak bir toplum içinde gerçekleşecektir. Bu yüzden hukuk, ön planda bir toplumsal yaşam düzenidir ve toplum içindeki fonksi-

* Yardımcı Doç. Dr., M.Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Görevlisi

¹ Niyazi ÖKTEM, Hukuk Felsefesi (Ders Notları), Der Yayınları, İstanbul, 1983, s. 40.

² ÖKTEM, a. g. e., s. 40 - 42.

³ ÖKTEM, a. g. e., s. 42 - 43.

⁴ ÖKTEM, a. g. e., s. 43.

yonunu görebilmek için toplumsal gerçekliği, onun ihtiyaçlarını dikkate almak, insan gruplarının tarihi ve sosyal durumuna bağlı kalmak zorundadır. ⁵

Ahlâk - özgürlük - sorumluluk birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Düşünce özgürlüğünün olmadığı yerde kör bir itaat varolacağı için, başkasının isteklerini sorusuz yerine getirme olayı her zaman ahlâka aykırıdır. İnsanlarda özgürlük özlemi doğadır ancak kendini özgür sanan her insan gerçek anlamda özgür değildir. İnsanlar, onları yönlendirenlere, çevrelerine, dostlarına, ödül veya ceza yönlendirmesine, alinyazısı, alışkanlık, gelenek ve ön yargılara bağlıdırlar. İnsanlar kendileri yapıyor sansalar da kendileri adına değerlendirmeyi çoğu kez çevrelerindeki yapar. Ahlâk felsefesi ahlâkça özgürlüğü gerektirir. Devletin sunduğu eğitim kişilerin özgür bir kimlik edinmelerine olanak vermelidir. Filozoflar, felsefeyle uğraşanlar devleti bu konuda devamlı uyarırlar. Devletler, egemenlik uğruna kör bir itaat sağlayabilmek için insanları uyuşturmayı yeğleyebilirler. Anlatılmak istenmeyenler ezberletilir, kuşklar hep müphem bırakılır. İnsan üzerindeki etkilerin fazlaşması onun fanatik olmasına neden olabilir. Kör inanca itaat fanatizm için iyi bir tanım sayılabilir. Fanatizmin tehlikeleri düşünüldüğünde devlete kişileri özgür kılma bağlamında önemli görevler düştüğünü söyleyebiliriz. “Kültürün, eğitimin ereği, insanda herşeyden önce insanı başkaları karşısında insan yapan yetenekleri uyandırmak ve onlar üzerinde işlemektir. Eğitimin, özellikle ahlâk eğitiminin ereği, insanları ahlâk üzerinde kendi kendine yargılama yapabilecek duruma getirmek olmalıdır.” İnsanlar kararlarını özgür düşünceleri ile vermeli, seçim ve itaat konusunda kendi kararlarını kendileri vermelidirler. ⁶

Ünlü filozof Kant “İnsan ancak kendi yasasını kendisi koyabilirse özgür, dolayısıyla ahlâksal bir kişi olur” demiştir. Kant’ın ahlâk anlayışı kendini sınırlamaya yöneliktir. Klasik, ilkçağ ahlâkı ise kendini gerçekleştirme amacına yöneliktir. Kişilik kazanmış insan kendini nerede sınırlaması gerekeceğini bilen, buyrukları ve ilkeleri duruma, mekâna, çağına ve içinde bulunduğu topluluğa göre tartıp değerlendiren insandır. ⁷ İnsanlar kendi kurallarını kendileri koyup değerlendirdikleri ölçüde kör itaatin esiri olmadıkça yani özgür oldukça kendilerini geliştirebilir, kültürel devinim kazanabilirler. İşte ahlâk kavramından meslek ahlâkı kavramına geçerken bu kuralların oluşum sebeplerini, özgür ortamlarda konulabilen bu gibi kurallarla sağlanmak istenen ve kamusal kimlik taşıyan bir özgürlüğü, basın özgürlüğünü inceleyeceğiz. Çeşitli adlar taşıyabilen ama genelde “basın ahlâk yasası” adını alan bu kurallar bütünüünün konuluş amaçlarını, sağladığı faydaları, Dünya’da ve ülkemizdeki etkinlik derecelerini gözden geçireceğiz.

Ahlâk kavramı felsefi değil de sosyolojik anlamda düşünüldüğünde, bireylere toplu halde uyumlu yaşama ortamı sağlayan temel taşı görünümündedir. Ahlâk kuralları toplumsal olabilir ama evrensel olması mümkün değildir. Aslında topluluk içinde de herkesin tam tamına uyduğu bir ortak ahlâk anlayışı yoktur, asgari müştereklerde birleşme vardır. Toplumların çok hızlı değişen yapısı, karşılıklı etkileşimler, durağan ahlâk kuralları belirlemeyi engellemektedir. ⁸ Basın ahlâkı konusunda da benzer toplumsal gerçekler sözkonusu olup, basın ahlâk kuralları toplumdan topluma değişmekte, bazı uluslar böyle kurallara bile gereksinim duymamaktadırlar. Los Angeles Times

⁵ Vecdi ARAL, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine.

⁶ Bedia AKARSU, Ahlak Öğretileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Basım, 1982, s. 16 - 19.

⁷ AKARSU, a. g. e., s. 19 - 20.

⁸ Zeynep ALEMDAR, Oyunun Kuralı, Basında Özdenetim, Ankara, 1988, s. 3.

yazarı aynı zamanda basın eleştirmeni David Shaw'a göre gazetecilikte ahlâk diğer mesleklere göre daha ön planda gelir. Çünkü gazeteci birçok politikacının foyasını ortaya çıkararak adamdır. Kendi yalan söylediği bir gün anlaşıldığı takdirde, kendisi bütün güvenilirliğini, gazeteci saygınlığını yitirecektir. İşte olaya bu açıdan bakıldığında gazetecinin herkesten daha dürüst olması gerekmektedir.⁹

Basın sektörü, sadece serbest ekonomi kurallarıyla yürüyen, tek amacı kâr elde etmek olan bir kazanç sektörü değil, kamusal görevleri yoğun bir sektördür. Basın toplum içinde ulaştığı noktaya, okuyucusu adına elde ettiği hakları kullanarak yükselmiştir. Özgürce haber elde etmek, bunları özgürce yaymak gibi haklar istiyorsa bunları okuyucusunun nam ve hesabına ister. Basının bu özel konuma ulaşması ancak kamuya hizmet karşılığı mümkündür. Basın, kamu yararına çalıştığı oran ve ölçüde bu hakların talepçisi olabilir. Bu haklar, ahlâki yanı ağır basan haklardır. Her hak bir sorumluluğu beraberinde taşır. Hakkı sorumsuzca kullanmak, hele hele bunlar ahlâki yönü ağır basan haklarsa, toplumsal düzende bozulmalara neden olur. Söz ve ifade özgürlüğü ve bunlardan kaynaklanan kişisel haklar toplumsal düzene zarar verici biçimde kullanılmamalıdır. Özellikle basın kendisine toplumun sağduyusu olmak gibi bir özellik de atfedildiği için ve güvenilir kılındığı için tek tek bireylerden daha çok ve daha yoğun bir sosyal sorumluluk taşımaktadır.¹⁰

Gazetenin kökeninde ortaçağ sonrasının tüccar mektupları yatar. Sonradan düzenli haberleşme devletin tekeline geçmiş, ticari ilişkilerde, kültürde, demokrasi anlayışındaki gelişmeler özgür basın fikrini yaratmıştır. İngiltere'de başlayan özgürlük hareketi, 19. yüzyıl sanayi devrimiyle Batı Dünyasında yaygın bir hal almış; John Milton, John Erksine, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill gibi özgürlükçü düşünürlerin basın özgürlüğünün kotarılıp geliştirilmesine büyük katkıları olmuştur. Zaman içinde çağdaş bir anlam, vazgeçilmez bir kimlik kazanan basın özgürlüğü 1956'da Theodore Peterson'un geliştirdiği "toplumsal sorumluluk kuramı" ile genel geçer bir statüye kavuşmuştur. Daha sonra Harold Cross, "aydınlanma hakkı" üzerinde durmuş, "hükümet ne yapıyorsa kamuoyunun bilgisi dahilinde yapmalıdır, bunu da sağlayacak özgür basındır" diyerek basının sorumluluğunu yeni bir merhaleye yükseltmiştir.

Entellektüel bir kimliğe sahip olan gazetecilik, 20. yüzyılda tekelleşme, tröstleşme gibi ekonomik eğilimlerden zarar görme tehlikesi atlatmış, (halihazırda bu tehlike sürmektedir) amatör bir iş olmadığı düşünülen gazetecilik yoluyla suç işlendiğinde ya da ahlâk dışı hareketler görüldüğünde ilgilinin nasıl sorumlu tutulacağı konusu gündeme gelmiş, gazetecinin iş güvenliği ve düşünce özgürlüğü konuları birbirine bağlantılı olması nedeniyle birlikte tartışılmıştır. Amatör bir iş olmayan basının uzmanlaşmış basın mahkemeleri tarafından yargılanması fikri de bu dönemlere rastlar.¹¹

İskandinav ülkelerindeki halk denetçisi (ombudsman) örneği bir tarafa bırakılacak olursa Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun raporuyla başlayan basın ahlâkının korunması çalışmaları, Amerika kıtasında ve Avrupa'da çeşitli uluslararası toplantılarda

⁹ ALEMDAR, a. g. e., s. 3. (H. Eugene Goodwin, Groping For Ethics In Journalism, Iowa, 1985, s. 4'ten naklen).

¹⁰ Osman Nuri KARACA, "Etkili Bir Kontrol Sistemi İçin Alternatifler", Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri, 21 - 24 Mayıs 1968, s. 2 - 3.

¹¹ ALEMDAR, a. g. e., s. 4 - 6.

benimsenen ahlâk kurallarıyla ve bu kuralların zamanla iyileştirilmesiyle günümüze gelinmiştir.

Basın ahlâk kavramı, basının ahlâka aykırı davranması durumunda nasıl ve hangi kuruluş tarafından denetleneceği sorusunu gündeme getirir. Ayrıca "basın suçu" ve "basında ahlâka aykırılık" kavramlarının birbirinden ayrılması, hangi durumlarda yargı denetimi yapılıp yapılamayacağı konusunun tespiti açısından önem taşır. Bir diğer önemli konu da basın ahlâkını denetlerken, basın özgürlüğüne müdahale etmemektir. Zaten basın ahlâkını korumanın nedeni, basının saygınlığını ve güvenilirliğini sağlayıp, basın özgürlüğünün yara almasına fırsat vermemektir. Ancak basın ahlâkını koruma mekanizması amaç dışı kullanılır da basının sesi soluğu kesilmeye çalışılırsa amaca ulaşmak ne kelime, basın özgürlüğü kaynakta kilitlenmiş olur. İşte bu düşüncelerden yola çıkanlar, çeşitli biçimlerde örneklerine rastladığımız denetim sistemlerini oluşturmuşlardır.

Bu denetim sistemlerinde temel kaygı, basına devletin müdahalesini önlemek, ekonomik güçlerin, sermaye çevrelerinin, para babalarının ve güçlü reklam veren firmaların baskı ve güdümünden özgür basını koruyabilmektir.

Ülkemizde, basının hukuk dışı ve ahlaka aykırı davranması durumlarında çeşitli denetim sistemleri benimsenmiştir. Basın, ceza davaları, hukuk davaları yoluyla yargısal olarak, nadir de olsa idari kararlar yoluyla ve özdenetim yoluyla olmak üzere üç yoldan denetlenmektedir.

Bağımsız ve tarafsız olması ya da olması gerekmesi itibariyle yargı denetimi suç ve diğer hukuka aykırılık durumlarında en uygun denetimdir. Ancak hem suç, hem de hukuka aykırı olmayıp sadece basın mesleğine özgü bazı esaslara aykırılık halinde özdenetim mekanizması gündeme gelir. Özdenetim yoluyla, ahlâka aykırı olup, aynı zamanda hukuka da ters düşen olguların değerlendirilmesi de mümkündür.

Özdenetim konusu, çeşitli fikir tartışmalarına neden olmuş, hakkında konferanslar, paneller yapılmış, uluslararası alanda tartışılmış çok boyutlu bir konudur. Kimilerine göre özdenetim, basın özgürlüğünün sağlanması, basında itibarın korunması için olmazsa olmaz bir denetimdir. Ancak örneğin A. B. D. 'nin birçok eyaletinde basın özgürlüğünü yok edeceği gerekçesiyle özdenetime fazla sıcak bakılmaz.

Özdenetim kısaca basının basın tarafından denetlenmesidir. Bu denetim, yine basın mensuplarının (bunlara bu konuda eğitim veren uzmanlara da katılabilir) bir araya gelerek benimsedikleri basın ahlâk ilkelerine uyum açısından gerçekleştirilir. Yılların deneyimleri ve uygulamalar göstermiştir ki basının basın dışından bazı güçler tarafından denetlenmesi (Devlet, yerel yönetimler) basının özgürlüğünü engeller, politize olmasına, taraf tutmasına çeşitli çıkarlar doğrultusunda yayın yapmasına neden olur. Yazılı basın için olduğu kadar görsel - işitsel basın için de bu söylediklerimiz aynen geçerlidir.

Paranın diğer değerlerin önüne geçtiği günümüzde, ahlâk dışı tüm ilişkileri gözler önüne sermesi gereken medyanın kendisinin bazı çıkar ilişkilerine dahil olduğunu görüyor ve üzülmüyoruz. Ekonomik olsun, siyasi olsun çeşitli güçlerden çıkar ve avanta kabul eden, bunun karşılığında gerçekleri olduğundan farklı yansıtan ya da hiç yansıtmayan medya mensupları olduğu gibi, politikacılarla birlikte tatile gitmeyi, Dünyayı gezmeyi, yabancı siyasileri tanımayı çıkar olarak değerlendiren ve gerçekleri

pas geçen medya mensupları da vardır. Bu arada dev ekonomik kuruluşların ilan verenlerini de unutmamak gerekir.

İlan karşılığı alınan büyük meblağlar nedeniyle, sektörün doğru gitmeyen kaçak noktalarını yazmaktan ya da göstermekten sarf-ı nazar eden basın kuruluşlarını da unutmamak gerekir.

Haber veren, toplumun gözü kulağı olan, kamuoyunu oluşturan, azınlıkların duyuramadıkları sesleri olan, yönetimle toplum arasında iki yönlü köprü işlevi gören, siyasi tercihlerde büyük pay sahibi olan medya, bütün bu kamusal görevlerini kusursuz bir biçimde yerine getirebilmek için doğru ve tarafsız yani ahlâki normlara uygun çalışmalıdır.

Medyada özdenetim yasal ve gönüllü kuruluşlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Otoriter yönetimler yani medyayı da kendi ellerinde tutmak isteyen iktidarlar ya özdenetime hiç sıcak bakmazlar ya da yasal kuruluşlar yoluyla medyada özdenetime taraftar olurlar. Bu şekilde özdenetimi gerçekleştirenler yasalarla belirlenir ve çoğunlukla iktidar yanlısı kişilerden oluşurlar. Çoğulcu, demokratik ülkelerde ise gönüllü kuruluşlar dediğimiz "centilmenler kulübü" biçiminde basın meslek mensuplarının kendi aralarından seçtiği kişiler bu denetimde rol oynar. Doğru ve yerinde olan basının yine kendi mensupları tarafından tarafsız bir biçimde denetlenmesidir. Bu objektiflik nasıl sağlanır, sağlanabilir mi?, denetleme konumunda olan bu gönüllü kişilerin de bazı avantajlar karşılığında yönetimin anlayışına uygun bir çizgi izlemesi tehlikesi yok mudur? Bunlar kafalarda oluşan önemli sorular olmakla birlikte, her halükârda basının basın ahlâkı açısından bir biçimde denetlenmesi hiç denetlenmemesinden iyidir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta bu denetimi basın özgürlüğünü sınırlayıcı boyutlara ulaştırmamak, tarafsız bir prosedür izlemek ve moral yaptırımlar uygulamaktır.

İskandinav ülkelerinde kamu denetçisi biçiminde görülen yani basınla ilgili şikayetleri kabul edip, değerlendiren tarafsız kuruluşlar vardır. A. B. D. 'nde ise "ombudsman" adı altında gazete yazı işleri bünyesinde yani gazeteden para alan ama halkın sorunlarını gazeteye iletip çözümler üretirken tarafsız davranan görevliler vardır. Bunlar, "Washington Post" gibi belli başlı büyük gazetelerde görülür ve gazete yönetimi bunlara karar ve tutumları konusunda direktif veremez, müdahale edemez. Çağdaş bir anlayışın ürünü olan ombudsmanlık kurumunun, her yerde ve her ortamda ahlâki prensiplere en uygun doğrultuda işleyebileceğinden söz etmek mümkün değildir.

Türk sisteminde 1960'larda 8 yıl yaşayabilen Basın Şeref Divanı ve 1988'de kurulan ve halen faaliyette bulunan Basın Konseyi, ülkemiz açısından özdenetimi gerçekleştiren gönüllü kuruluşlar olmuşlardır. Tabii Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki ve yasal olması itibariyle pek de tarafsız olmadığını söyleyebileceğimiz Basın Birliğini (1938) ve daha öncesinde kurulan Matbuat Cemiyeti (Basın Kurumu)'nu saymazsak.¹¹

Bu çalışmada sözünü etmek istediğimiz bu kuruluşların yapıları ve çalışma yöntemleri değil, bunların kabul ettiği ilkelerin özellikleridir. Çalışmanın devamında mukayese yapmak amacıyla Basın Şeref Divanı ve Basın Konseyi döneminde kabul edilen ilkeleri verecek, bunları son zamanlarda basın ahlâkı konusunun yoğun tartışma alanı

¹¹ Konunun ayrıntıları için bkz. Neşe ERKELLİ KIZIL, İletişim Özgürlüğünün Sağlanması Sürecinde Oto-Kontrolün Yeri ve Önemi, Doktora tezi, İst. 1998.

bulduğu İngiltere'de şu anda yürürlükte olan ilkeler takip edecektir. Sanıyorum bu şekilde ülkemizde sansasyon yayıncılığına verilen prim belirgin bir biçimde ortaya çıkacaktır. İngiltere gibi basın özgürlüğünün yaygın kabul gördüğü bir ülkede, kişilik haklarının nasıl korunduğunu, kişinin mahrem dünyası denince nelerin bu kavrama dahil olduğunu görmek fırsatını bulacağız.

1960 yılında Basın Şeref Divanı tarafından kabul edilen Basın Ahlâk yasası şu esasları içermektedir :

- "Ahlâka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz. "
- "Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılmaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz. "
- "Amme menfaatini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez."
- "Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz."
- "Din istismar edilemez."
- "Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınmaz. Doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz."
- "Gazetelerin veya gazetecilerin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilemez."
- "Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez."
- "Amme menfaati mutlak lüzum göstermedikçe, - mahrem - kaydı ile verilen malûmat yayınlanamaz."
- "Gazeteci, kaynakların mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir. "
- "Haber, yazı veya resim kaynaklarının yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlâl edilemez. "
- "İlân, reklâm mahiyetindeki haber, resim veya yazıların, ilan veya reklam olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir. "
- "Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı cevap veya tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamiyle giderecek şekilde en kısa zamanda yayınlanır. "¹²

Basın Ahlâk Yasasını maddeler halinde verdikten sonra şimdi de yasanın kapsamını daha iyi kavramak ve soyut ifadeleri açıklığa kavuşturmak için, kısa açıklamalar yapmak istiyorum.

Gazetecilik mesleğinin, ahlâka aykırı özel amaç ve yararları alet edilmesi ve kamu yararına zarar verici biçimde kullanılması ile kastedilenler arasında öncelikle

¹² Kayıhan İÇEL, Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1990, s. 216.

mesleğin ticarileştirilmesi ve siyasileştirilmesi yer alır. Politik güçlerin (iç ve dış), iktidarın, ekonomik güçlerin (buna yabancı sermaye de dahil) ve reklamverenlerin baskısı sonucu yayın politikalarında meydana gelen sapmalar bunun en iyi örneğidir. Gerçek dışına çıkma ya da gerçeği hiç yazmama biçiminde görülebilen bu sapmalar, kamu yararıyla her zaman çatışma halindedir. Kamu yararı, tek tek bireylerin kişisel yararından üstün tutulan kollektif bir kavramdır.

“Doktrinde, adli haberlerin, siyasal eleştirilerin, sanat ve bilim eleştirilerinin ve mizahın, mizah yazılarının haber niteliğinde olduğu ve yayınlanmasında kamusal yarar bulunduğu, bunlar incelenmeksizin teorik olarak var sayılır. Bunların dışında kalanlarda... kamu yararı var mıdır yok mudur, güncel midir, değil midir tartışması yapılır.”¹³

Yasanın 2/A maddesinde yer alan “ahlâka aykırı veya müstehcen yayın” subjektif yorumlara açık olmakla birlikte, bizim anladığımız ve desteklediğimiz anlamda şu özellikleri taşır; Bilimsel ve sanatsal eserler, içeriği ne olursa olsun müstehcen sınıfına sokulamaz. İğrendirici, itici ve tiksindirici boyutlardaki, estetikten yoksun, küçüklere ahlâken zarar verebilecek, yanlış yönlendirmelere neden olabilecek türden eserler bu kavrama dahil edilebilir. Oldukça kaypak olarak nitelendirilebilecek olan “ahlâki alan” kavramı çağdan çağa değişmekte ancak söz ve görüntüler çıplaklığın estetik değeri ötesinde, sadece kazanç sağlama ve belli duyguları sömürme amacından yola çıkarak tiksindirici boyut kazandı mı, eser “müstehcen, ahlâka aykırı” sınıfına girmektedir.¹⁴

Müstehcenlik konusunda Dönmezer’in fikirlerinden de istifade etmek ve oldukça soyut olan bu kavramı biraz daha açmak gerekir. Dönmezer şöyle demektedir; “... Müstehcenlik konusuna gelince, bu konu daima takdire müsait olacaktır. Çünkü değişen ahlâk, müstehcenlik kavramını değiştirir. Bu tabii bir şey, yani zatında mündemiç olan bu olayın zatında mündemiç olan bir özellik. Bu hususiyet zaman içinde değişecek. Bütün mesele müstehcenliği kabul edip etmemek meselesidir. Müstehcenliği kabul ettiğimiz taktirde zaman içindeki değişimleri de kabul etmemiz lazım gerekir. Ben öteden beri müstehcenliği şöyle tarif ettim. Müstehcenlik, sekse ilişkisi itibariyle toplumun müşterek genel edep duygusunu, ihlal eden harekettir, eylemdir... Şimdi toplumdaki genel edep duygusu zaman içinde değiştiğine göre, elbetteki müstehcenlik kavramı da değişmek zorunda kalacaktır.”¹⁵

Emre Kongar, şiddet olayını, genel ahlâk ve âdap içerisinde mütalaa etmek gerektiği görüşündedir. Edebi; cinsel ilişkilerin estetik ve sanat dışı, bilim ötesi iğrençlik (müstekrehlik) yönünde değil, biraz da şiddette, fiilî ve cinsel şiddette aramak gerekir. Basının çok net olarak, müstehcenlikten öte, şiddete karşı tavır alması ve şiddetten uzaklaşması gerekir. Bir sosyolojik olgu olarak, basın yoluyla her an şiddet izlemeye alışan insanlar, şiddeti doğal ve normal karşılamaya hatta şiddeti aramaya başlamışlardır. Şiddet en az müstehcenlik kadar ahlâk dışıdır ve müstehcenlikle yakından ilişkili bir olgudur.¹⁶

¹³ Çetin ÖZEK, Basında Haber Verme Hakkının Sınırları, Hürriyet Vakfı Yayınları, No. : 3, 1983 yılı I. Seminer Tutanakları.

¹⁴ ÖZEK, a. g. m. bildiri, s. 35.

¹⁵ Sulhi DÖNMEZER, Basın ve Basının Karşılaştığı Sorunlar, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yayınları, No. : 3, s. 45.

¹⁶ Emre KONGAR, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No. : 3, s. 46.

Basın Ahlâk Yasasının 2/B maddesinde sözü edilen “galiz” kelimeler kaba, terbiye dışı kelimeler anlamına gelmektedir.¹⁷

Haysiyet ve şeref ihlalini, Basın Ahlâk Yasası yanında Basın Kanunu, medeni kanun, Türk Ceza Kanunu da korumuş, ihlal söz konusu olduğunda, ilgiliye cevap ve düzeltme hakkı kullanma yetkisi, hukuk ve ceza davası (tipe uygunluğa göre hakaret, sövme ve benzeri suçlar sözkonusu olabilir) açma hakkı tanınmıştır.

Basın Ahlâk Yasasının 2/C maddesinde sözü edilen amme menfaati (Kamu yararı) çok geniş bir kavramdır. Ortada güncel bir kamu yararı yoksa, kişilerin özel hayatlarına müdahale, onları küçük düşürerek teşhir, yasaya aykırıdır. Kamu yararıyla özel yarar çakıştığında aralarındaki ince çizgi hangisi lehine nereden çekilecektir? Özel yarar ne zaman kamu yararı lehine feda edilecektir? Bu konuyu Özek şöyle açıklamaktadır: “... Kişi kamuya açıldığı alanda ve oranda özel hayatının da sınırlanmasını kabul etmiş demektir... Kamuya açılan kişi peşinen bu konudaki gizlilikten vazgeçmiştir. Yani bir yerde mağdurun rızası vardır, kabul etmiştir. Bir yerde Yargıtay’ın kabul ettiği de bu. Bu açıdan bir işadaminin, bir tüccarın kamuya açılma oranı yaptığı işle ilgilidir. Eğer rüşvet veriyorsa, hani iş hayatı yürütmek için birtakım hukuka aykırı yahut özel ilişkileri varsa, bunları açaklandığında özel hayatın ihlali olmaz. Ama o kişinin, bu alanla ilgisiz, karısıyla geçimsizliği yahut çok iyi geçinmesi de özel hayatının muhafaza edildiği bir alan olarak kalır. “Dokunulmaz ve gizli olan Anayasa ile de korunan özel hayat, bir kamusal görev olan haber verme görevi ile çatıştığında, yukarıda ifade olunan kriterler ölçüsünde özel hayata dokunulabileceğinde kuşku yoktur.”¹⁸

“Basına tanınan özgürlük kişilerin onur ve haysiyetini halele uğratma hakkını vermez. Yayın organı, ileri sürdüğü suç niteliğindeki isnatları ispat ettiği takdirde onur ve haysiyetin halele uğradığından bahsedilmez... “tarzındaki Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararı da görüldüğü üzere kişi onur ve haysiyetinin korunmasına yönelik bir yargı kararıdır.”¹⁹

Kişinin birbirine geçmiş halkalar misali üç yaşam alanından bahsedebiliriz. Ortak yaşam alanı (herkes tarafından izlenebilen yaşam olaylarından meydana gelen alan), dar almamda özel yaşam alanı (kişiye yakından bağlı olanlarla paylaşılan alan) ve sır alanı (kişinin kendisi ve güvendiği kişiler dışında herkese kapalı tutmak istediği alan). Basın mensuplarının mesleklerini icra ederken bu alanlara girmeleri durumunda sözü edilen kamu yararı ile denkleştirme yapılarak bir karara varılır.

“Basın açıklamalarının hukuka aykırı olup olmadıklarını tayinde ölçü, ortak yaşamın bölümleri değil, yararların tartılması ilkesidir. Buna göre açıklama üstün bir kamu yararı için uygun bir araç ise açıklamanın konusu özel yaşamın hangi alanına girerse girsin hukuka uygun olarak değerlendirilecektir.”²⁰

Gazeteci, gerçekleri saptırdığı, kamu yararı ve toplumsal ilginin dışına çıktığı, güncelliğini çoktan yitirmiş konuları sansasyon amacıyla gündeme getirdiği, konuyu

¹⁷ Mustafa Nihat ÖZÖN, Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, 1973.

¹⁸ Çetin ÖZEK, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yayınları, No. : 3, s. 42.

¹⁹ Yargıtay HGK. 14. 11. 1973, E - 4 - 750 / K, 8975, İKİD, 1974, s. 2888.

²⁰ Ahmet KILIÇOĞLU, Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk, Ankara, 1982, s. 92 - 94.

maksadı çok aşan bir ifadeyle açıklayarak tecavüzkâr olduğu, olayı abartarak, belirli ölçülerin dışına taşıdığı zaman kişilik haklarını ihlal etmiş olur. Burada artık amaç kamu yararı değil, ya gazetecinin ön plana çıkmak istemesi ya da ilgilinin toplum önünde küçük düşürülmesidir ki bu gibi durumlara Basın Ahlâk Yasası cevaz vermez.

1988 yılında Basın Konseyi tarafından benimsenen ve halen yürürlükte olan ahlâk ilkeleri de basın ahlâk yasasından pek farklı hükümler içermemektedir. Basın mesleğinin itibarını ve kişi hak ve özgürlüklerini koruyucu nitelikteki bu ilkeler bir giriş ve maddeler halinde şöyle ifade edilmiştir:

Basın özgürlüğünü ülkemizde insanca yaşamının ve demokratik sistemin temel şartı sayan biz gazeteciler:

Anayasa'nın değiştirilemeyen maddeleri arasına kanun koyucunun, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hiçbir hüküm getiremeyeceği ilkesini yerleştirmeye kadar mücadele etmeye kendi özgür irademizle söz vererek;

Basın özgürlüğünü, kamuoyunun gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı sayarak;

Halkın gerçekleri öğrenme hakkını engellemeyi amaçlayan açık, kapalı sınırlamalarla savaşmanın, basın özgürlüğünü koruma ve yüceltmenin doğal gereği olduğuna inanarak;

Gazetecilikte temel işlevin gerçekleri bulup, bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu gözönünde tutarak;

Basın Konseyi'nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin verme kararlılığını vurgulayarak;

Yukarıdaki bölümü de içeren *Basın Meslek İlkeleri*'ne uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımız kamuoyu önünde açıklarız.

1 - Yayınlarda hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınananaz, aşağılanamaz.

2 - Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.

3 - Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleği ahlâka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.

4 - Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

5 - Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

6- Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.

7 - Saklı kalması kaydıyla verilen bilgi, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmediği yayınlanamaz.

8 - Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel ça-

balarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

9 - Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

10 - Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

11 - Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasi, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

12 - Gazeteci, mesleğin saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumla haber araştırmaktan sakınır.

13 - Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.

14 - İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15 - Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

16 - Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

1988 yılında öncelikle Oktay Ekşi ve gazeteci meslektaşlarının çabalarıyla vücut bulan Basın Konseyi'nin amaçlarından biri ve en önemlisi basın mesleğinde çalışanların Basın Meslek İlkelerine riayet etmelerini sağlamaktı. Büyük bir özenle belirlenmiş olan bu kurallar, gazeteciliği kendine meslek seçmiş kişilerin uyması zorunlu esaslar olarak gündemdeydi. Gerçeğin ta kendisi olan gazetecilik işini yapmanın belli esas ve kuralları mutlaka olmalı, bu kurallara uymayanlar için de moral yaptırımlar sözkonusu olmalıydı. Kurallar ve bunların yaptırımları konusu çok tartışılmış, zaman içinde mesleğin özelliği ve kuralları uygulayacak yapı düşünüldüğünde, en uygun ve adil yaptırımların "moral" olanlar olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır.²¹ Gazetecinin güvenilir kimliğini yitirmesi, öncelikle varoluş nedeninin ortadan kalkması sonucunu doğuracak, haber verme işlevi, doğru olmayan haberi verme biçimine dönüşecek ve hassas dengelerden kurulu iletişim özgürlüğü altyapısı hasara uğrama tehlikesiyle karşı karşıya gelecekti. Gazeteci bir yandan haber ileticisi sıfatıyla günü ve gündemi yakalarken, öte yandan tarihsel sorumluluk taşıyan bir görevlidir. Lord Acton, "Modern Tarih Konferansları" adlı eserinde gazetecinin objektif olmasını bir tarihsel sorumluluk olarak değerlendirirken şöyle demektedir: "Tarih, bizi başka zamanların uygunsuz etkisinden, çevrenin tiranlığından ve soluk aldığımız havanın basıncından da kurtaran şey olmalıdır."²²

Gazeteci İlhan Selçuk da gazetecinin tarihe ışık tuttuğunu, çağa tanık olduğunu açıklarken şunları söylemektedir: "Gazete tarihin ilk müsveddesidir... Bu tanımlama ilk bakışta hoşuma gitmekle birlikte 'müsvedde' sözcüğünü yadırgadım; 'müsvedde' yerine 'karalama' veya 'taslak' denebilir; sanırım fikir o zaman yerli yerine daha iyi oturur.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşe Erkelli KIZIL, a. g. t., s. 192 ve devamı.

²² Nurdoğan RİGEL, Kâğıt Kaplanlar (Gazetecilik Düşüncesi ve Meslek İlkeleri) Der Yayınları: 125, İst., 1993, s. 56.

Gerçekte bir gazete, çağının tanığıdır, ama geleceği yoğuran gazetelere de az da olsa rastlanır. Gazete yazarlığını bu bakımdan önemsiyorum.²³

Gazete arşivlerinde gerçeği araştırma yolculuğuna çıkmış araştırmacıları yanıltmaya kimsenin hakkı olmamalıdır. Gazeteci ister görsel-işitsel, isterse yazılı basının temsilcisi olsun sadece günün değil, geçmişin ve geleceğin de sorumluluğunu omuzlarında taşıyan kişidir. Gazeteci adeta okuyucu, dinleyici ve izleyicileriyle sosyal bir sözleşme yapmış olan kişidir.²⁴ Meslek onuru adına toplum için bir şeyler yapma çabasıdır. Gazetesiyle arasındaki işçi-işveren münasebeti ve çalıştığı kurumun ticari ilişkileri değil, onu izleyenlerin ve ondan çeşitli konularda beklentisi olanların istekleri ön plândadır. Eğiten, yansıtan, tartıştıran kimliğiyle gazeteci sosyal ilişkilerde bir mi-henk taşı rolü oynar. Bu rolü ona verenlere karşı sorumludur. Vatandaş, işveren ve toplumsal gerçekler arasında izlemesi gereken rotayı etik ilkeler, kamu yararı ve kişilik hakları üçgeni içinde belli bir çizgiye oturtmak zorundadır.

Gazeteci siyaseti etkiler, ekonomiyi yönlendirir, sosyal gerçekleri su yüzüne çıkarır, toplumsal bilinç de diyebileceğimiz kamuoyunun yaratıcısıdır. Bütün bunları yapmak sorumluluğunu taşıyan gazeteci sıradan bir insandır ve çeşitli etkilere açıktır. Baskı da diyebileceğimiz bu etkiler siyasi çevrelerden gelebileceği gibi, işverenden, reklâmverenden, uluslararası kuruluşlardan, yasal ve yasal olmayan örgütlerden gelebilir. İletişim özgürlüğü gazetecinin özgür ifade etmesinin ötesinde, özgürce öğrenebilmesini, haber kaynaklarına ulaşabilmesini de kapsayan bir kavramdır. Gazetecinin habere ulaşması konusunda devlet, yasal ve teknik tüm olanaklarını seferber etmek sorumluluğunu taşır, özellikle "hukuk devleti" olma iddiasıyla ortaya çıkan devletlerin bu imkânları gazeteciye tanınması bir zorunluluktur. Ancak gazeteci de toplumsal sorumluluğunun bilincinde olmalı ve habere ulaşırken ya da haberi yansıtırken mesleğin etik kurallarına kesinkes uymalıdır. Gerçek gazeteci, kişilik haklarıyla kamu yararı arasındaki ince çizginin ayırıcısında olan, etik kurallara riayetini gazetecilik mesleği, toplumsal ilişkiler ve iletişim özgürlüğü adına önemini kavramış bulunan araştırmacı özelliklere sahip sağduyulu kişidir. Gazetecilik bir meslek olduğu kadar bir sanattır. Haberi verişi biçemi (üslûbu) bazen haberin önüne geçebilmekte, gazeteci davranış ve tutumuyla olayların önünde yer alarak bazen gündemin akışını bile değiştirebilmektedir.

Ulusal kimlik, toplumsal kültür birikimleri, devletin ideolojisi, devletin yönetim biçimi, toplumun eğitimi; ulusal iletişim sektörünün gidişatını ve özgürlüğünü nasıl etkiliyorsa, unutulmamalıdır ki bir devlet içindeki iletişim sektörü de doğru orantılı bir biçimde ulusun soyo-politik yaşantısını etkilemektedir.

Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde düşündüğümüzde mesleğe ilişkin ahlâkî kuralların önemini yadsımak mümkün değildir. İşte bu çalışmamızda Türk Basın Meslek İlkelerinden sonra İngiliz Basın Meslek İlkelerini de açıklayarak bir uluslararası karşılaştırma imkânı yaratmak istiyoruz.

Basın Ahlâkı Konusuna Karşılaştırmalı Bir Bakış İngiltere Örneği

İngiliz Basın Konseyi için 1994 yılı değişim yılıydı. Bir yandan ismi, bir yandan

²³ Nurdoğan RİGEL, a. g. e., s. 56 naklen İlhan Selçuk, Düşünüyorum Öyleyse Vurun, Çağdaş Yayınları, İst., 21. Baskı, 1991, s. 21-22.

²⁴ RİGEL, a. g. e., s. 83.

benimsediği ilkeler değişti. Basın Şikâyet Konseyi (PCC) adını alan Konsey "Code of Practice" adı verilen ilkeleri benimsedi. Bu ilkeler mesleğe ve törelere, kamunun bilgilendirme hakkına saygıyı ön planda tutuyordu. Gazete, (PCC)'nin ilkelere aykırılık nedeniyle eleştireceği yayını tam olarak basmak ve halka duyurmak zorundaydı.²⁵

Bu ilkeler belirli ana başlıklar halinde şu şekilde düzenlenmişti:

1 - Doğruluk

Gazete ve dergiler gerçeğe aykırı, yanıltıcı ya da çarpıtılmış haberler basmama konusuna özen göstermelidir.

i - Yayında belirgin bir gerçeğe aykırılık, yanıltıcı bir nitelik ya da çarpıtılmış bilginin sözkonusu olduğu durumlarda yayın en kısa sürede ve gereken özen gösterilerek düzeltilmelidir.

ii - Bir gazete ya da süreli yayın bir olayın sonuçlarını kimsenin namusuna leke sürmeden, her zaman adil ve doğru bir biçimde yansıtmalıdır.

2 - Tekzip ya da yanıt verme olanağı

Doğru aktarılmayan bilgiler karşısında özel ve tüzel kişilere yanıt verme ya da yalanlama (tekzip) olanağı tanınmalıdır.

3 - Yorum varsayım ve gerçek

Gazeteciler, her ne kadar bir partiyi desteklemekte özgürseler de, yorum, varsayım ve gerçek arasındaki farkı iyice kavramalıdır.

4 - Gizlilik

Bireyin kendi izni olmaksızın özel yaşamına dil uzatmak ve bu konuda sorgulamak, özel mekanlarından tele objektifle resim çekmek genelde yakışıksız sayılmakta, bu tür bir davranış ancak kamu çıkarları söz konusu olduğunda haklı kılınmaktadır. Not : Özel mekan kapsamına bireyin evi ve onun bir parçası sayılan bahçe ve ek yapılar girmekte, yanındaki alan ya da park bunun dışında kalmaktadır. Ayrıca otel ve hastanelerin yalnızca odaları da özel mekan kapsamında yer almaktadır.²⁶

5 - Dinleme aygıtları

Kamu çıkarları yararına olmadığı sürece, gazeteciler gizli dinleme aygıtları ile ya da özel telefon görüşmelerinde araya girerek bilgi elde etme ve bu bilgiyi yayınlamaktan kaçınmalıdır.

6 - Hastaneler

Hastane ve benzer kurumlarda görev yapmakta olan gazeteci ya da fotoğrafçılar, kamuya açık olmayan yerlere girmeden önce yetkili bir memura kimliklerini bildirmeli

²⁵ Basın Konseyi Faaliyet Raporu, 1994, s. 104-108.

²⁶ İngiliz Basın Ahlak Yasası Koşulları bizde de geçerli olsaydı zamanın Başbakanı Tansu Çiller'in havuzda çekilen fotoğrafı ve şarkıcı Sibel Can'ın teleobjektifle otel odasından çekilen fotoğrafı basın ahlakına aykırı yöntemlerle elde edildikleri gerekçesiyle bunları çeken ve yayınlayanlar için yaptırım uygulanması söz konusu olabilecekti.

ve bu konuda memurun iznini almalıdır.

ii - Bireylerin özel yaşamına karışma konusundaki kısıtlamalar hastane ya da benzer kurumlarda sorgulanan bireyler için de geçerlidir.

7 - Gerçek dışı yansıtma ya da kötü temsil etme

i - Gazeteciler yalan dolan ya da kaçamaklarla bilgi ya da fotoğraf elde etme yoluna gitmemelidir.

ii - Ancak kamu yararına olacaksa, sahibinin izni alınmak koşuluyla belge ve resimlerden yararlanılabilir.

iii - Kaçamak yollardan bilgi edinmek ancak kamu çıkarları söz konusu olduğunda ve başka yollarla herhangi bir malzemenin elde edilemeyeceği durumlarda haklı bir gerekçe sayılabilir.

8 - Gözdağı verme ya da taciz etme

i - Gazeteciler gözdağı verme ya da taciz ederek bilgi ya da resim elde etme yoluna gitmemelidir.

ii - Soruşturma kamu yararına olmadıkça, gazeteciler o kişinin iznini almadan (4. maddede belirtildiği gibi) özel mekanlarda resmini çekme, zorla telefonda görüşme ya da sorguya çekme girişiminde bulunmamalıdır. Gazeteciler bireylerin özel mekanını terketme istemine uymalı, onları izlemek yoluna gitmemelidir.

iii - Editörler yukarıda sayılan gereklerin yerine getirilmesiyle sorumludur.

9 - Yazılar için yapılacak ödeme

Gazete ya da süreli yayınlarda basılan öykü, resim ya da haber için ödeme ya da fiyat önerileri, yargı aşamasındaki davalarda tanık ya da tanık niteliğindeki kişilere ya da suçlu ve yakınlarına - ailesine, dost ve tanıdıklarına - ilgili malzemenin yayınlanması ve karşılığında bir ödeme yapılması kamu çıkarları açısından gerekli olduğu durumlar dışında, doğrudan ya da aracılar kanalıyla yapılmamalıdır.

10 - Keder ya da şok durumu

Kişinin derin acı çektiği ya da şok geçirdiği durumlarda sorgulama sevecenlik ve incelikle yapılmalıdır.

11 - Masum yakınlar ve dostlar

Kamunun bilgi edinme hakkına aykırı olmadıkça, basın suçlanan ya da hüküm giyen kişinin yakınları ve dostlarının kimliğini açıklamaktan kaçınmalıdır.

12 - Çocuklarla söyleşi ya da çocukların resimlerinin çekilmesi

i - Gazeteciler genelde, ana baba ya da çocuktan sorumlu bir kişinin izni olmadan, çocuğun kişisel gönencini ilgilendiren konularda, 16 yaşından küçük çocuklarla söyleşi yapmak ya da onların resimlerini çekmekten kaçınmalıdır.

ii - Okul yetkililerinin izni alınmaksızın çocukların okulda resimleri çekilmemelidir.

13 - Cinsellikle ilgili konularda çocukların durumu

1 - Basın, yasanın yasaklamadığı durumlarda bile, cinsel suçlardan ötürü hüküm giyen 16 yaşın altındaki çocukların gerek suçlu, gerekse tanık olarak kimliğini açıklamaktan kaçınmalıdır.

2 - Bir çocuğa karşı cinsel taciz içeren herhangi bir basın raporunda

i - Erişkin kişinin kimliği verilmeli

ii - Uygun görülmedikçe "ensest" (Yasak hısımla ilişki kurma) terimine yer verilmemeli.

iii - Suç "küçük çocuklara karşı işlenen ciddi bir suç" ya da başka uygun bir biçimde tanımlanmalıdır.

iv - Çocuğun kimliği belirtilmemelidir.

v - Haberde suçlu ile çocuk arasında bir ilişkiyi anıştıran herhangi bir unsur bulunmamalıdır.

14 - Suç Kurbanları

Basın cinsel saldırıya uğrayan kişilerin kimliğini açıklamaktan kaçınmalı, yasalarca izin verilmedikçe, bu tür bir kimliğin anlaşılmasına katkıda bulunacak bilgiler yayınlanmamalıdır.

15 - Ayırışçılık

i - Basın, bireyin ırk, renk, din, cinsiyet, cinsel eğilim, bedensel ya da ruhsal özür ve hastalığı ile ilgili olarak önyargılı davranmaktan kaçınmalı, onu küçük düşürücü ve aşağılayıcı davranışlarda bulunmamalıdır.

ii - Haberin özümüyle doğrudan ilintili olmadıkça, kişinin ırk, renk, din, cinsiyet ya da cinsel eğilimiyle ilgili ayrıntılardan kaçınmalıdır.

16 - Mali gazetecilik

i - Yasaların yasaklamadığı durumlarda bile, gazeteciler kendi çıkarları için kamuya duyurulmadan önce elde ettikleri mali bilgilerden yararlanmamalı, bu bilgileri başkalarına aktarmaktan sakınmalıdır.

ii - Karşılığında birey ya da yakınlarının belirli bir mali çıkar elde edeceği bilinen pay ve teminatlarla ilgili bilgiler editör ya da mali editöre açıklanmadan yayınlanmamalıdır.

iii - Gerek doğrudan, gerekse aracılar kanalıyla daha önce hakkında yazdıkları ya da yazmaya niyetli oldukları pay ya da teminatların alım satımından sakınmalıdır.

17 - Gizli kaynaklar

Gazeteciler bilgi edindikleri gizli kaynakların açığa çıkarılmaması konusunda töresel bir sorumluluk taşır.

18 - Kamu Çıkarları

4, 5, 7, 8 ve 9. maddelere kamu çıkarlarını ilgilendiren durumlarda ayrıklık tanınmıştır. Bu yasanın amaçları çerçevesinde durumu en basit bir biçimde şöyle tanımlamıştır.

i - Suç ya da ciddi bir yanlış davranışın araştırılması.

ii - Kamu sağlığının ve güvencesinin korunması.

iii - Birinin bir beyan ya da eyleminden ötürü kanunun yanlış yönlendirilmesini önlemek.

Bu üç tanımlamanın dışında ortaya çıkacak herhangi bir durum karşısında Basın Şikayet Komisyonu editörden yayınlanan yazı ile ilgili ayrıntılı bir rapor isteminde bulunarak yazının kamu çıkarlarını ne şekilde koruduğunu araştırır.

Prenses Diana'nın ölümü ile İngiliz basınını yeniden düzenleme ve yola getirme çalışmaları gündeme geldi. Muhafazakâr Parti "Özel Hayatı Koruma Yasa Tasarısı"nı yeniden ortaya çıkardı. İşçi Partisi'nden rağbet görmeyen bu tasarıdan sonra Lord Mackay, parlamentoya basının para karşılığı haber yapmasını engelleyen bir yasa tasarısı sundu.

PCC başkanı Lord Wakeham 25 Eylül 97'de parlamentoda yaptığı konuşmada meslek ilkelerinde ve özdenetim çalışmalarında değişiklikler yapılacağı müjdesini verdi. 19 Aralık 1997'de yeni meslek ilkeleri The Independent Gazetesi'nde yayınlandı. İlkeler bazı konuları katı kurallara bağlıyordu. Örneğin teleobjektif kullanımına konutlar dışında çeşitli kamusal mekanlar için de sınırlamalar getiriliyordu. Çocukların çok sıkı korunduğu yeni düzende, gazetecilere ısrarlı takip, telefonla sürekli arama, izinsiz özel alanlara girme, yasal olmayan yollarla özel konuşmaları kaydetme, aldatarak bilgi toplama gibi yöntemleri kullanmamaları öneriliyordu.

Sınırlamanın tek istisnası kamu yararıydı. Komisyona göre gazeteci için şu üç durumda kamu yararının varlığından söz edilebilirdi :

1 - Suç ya da ciddi aldatma girişimini ortaya çıkarmak,

2 - Toplum sağlığı ve güvenliğini korumak,

3 - Toplumun aldatma girişimlerini saptamak.

Komisyonun, editörlere, ilkeleri yorumlama bağlamında bir de önerisi vardı. Bu öneri aynen şöyleydi : "Bu ilkeler, kişisel hakları çiğneyebilecek kadar dar, kamunun haber alma özgürlüğünü sınırlayacak kadar geniş anlamda değerlendirilmemelidir."²⁷

1997 yılı sonunda Prenses Diana'nın ölümü nedeniyle PCC'nin basına getirdiği bazı sınırlamalar belli temel başlıklar altında şu biçimde özetlenebilir :

"1 - DOĞRULUK : Çarpıtılmış, yanlış anlaşılacak, değiştirilmiş bilgi ve fotoğraf yayımlanmamak. Yorum, gerçek ve kuşku arasındaki farkı açıkça belirtmek. Düzeltmek ve dava sonuçlarını zamanında yayımlamak.

²⁷ Serhan YEDİĞ, Aktüel, 7 Ocak 1998, s. 28 - 30. Kısmen 19 Aralık 1997 tarihli The Independent'tan naklen.

2 - *ÖZEL HAYAT* : Kişilere ait olan alanlarda ve özel hayatın sözkonusu olacağı kamuya açık yerlerde izinsiz, teleobjektifle çekilen fotoğrafları kullanmamak.

3 - *TACİZ* : İzinsiz mülke girme, ısrarlı takip, baskı, bıktırarak telefon tacizleri gibi yöntemlerle edinilen bilgi ve fotoğrafları yayımlamamak.

4 - *ÇOCUK* : Velisinden ya da okul, yurt yetkilisinden izin almadan 16 yaşın altındaki çocuklarla röportaj yapmamak, bilgi için para teklif etmemek. Taciz kurbanı ya da tanığı 16 yaşın altındaki çocukların kimliğini açıklamamak. Ensest ilişkide kimlikle ilgili ipuçlarına değinmemek.

5 - *DİNLEME* : Gizli dinlemeyle elde edilen bilgileri yayımlamamak.

6 - *HASTANE* : Kamuyu açık olmayan alanlara girmeden kurum yöneticisinden açık kimlikle izin almak, hastaların özel hayatına saygı göstermek.

7 - *ALDATMA* : Bilgi, belge ve fotoğraf edinirken açık kimlikle ve izin alarak çalışmak.

8 - *TECAVÜZ* : Kurbanların adlarını makûl bir neden olmadan açıklamamak.

9 - *AYRIMCILIK* : Gereksiz yere kişilerin ırk, cinsel tercih, din ve sakatlıklarından bahsetmemek.

10 - *EKONOMİ MUHABİRLİĞİ* : Haber bilgisini yayımdan önce çıkarı için kullanmamak, üçüncü kişilere iletmemek. Haber konusu yapılan hisse senetlerini alıp satmamak. Sahip olunanlar hakkında editörün bilgisi dışında yayın yapmamak.

11 - *HABER ÖDEMESİ* : Kamu çıkarı, mutlak zorunluluk olmadan yargı sürecindeki dava sanık ve tanıklarına, yakınlarına haber için para teklif etmemek, zorunlu durumlarda bilginin teklifle çarpıtılmadığından emin olmak."²⁸

Bu çalışmada "ahlâk" kavramını tanımlamaya, basın meslek ahlâkı konusunda bilgi vermeye ve basın ahlâkının korunması nedenleri üzerinde durmaya çalıştık.

Basın meslek ahlâkı korunmadığı takdirde basın mesleğinin özgürlük ve saygınlığını yitireceği konusunda şüphemiz yok. Ancak bu ilkeler nasıl olmalı, kişi hak ve özgürlükleriyle, kamusal hak ve özgürlükler arasındaki ince denge nasıl korunmalı? Bunlar çok önemli konular. Türk ve İngiliz Basın Meslek İlkelerine, birlikte değerlendirilebilme imkanı olsun diye peşpeşe yer verdik ve gördük ki şu anda bizde yürürlükte olan ilkeler kişi haklarını, kişiliğe özgü mahremiyeti İngiliz prensiplerine oranla daha gevşek biçimde koruyor. Bu çalışmada amaç, gerçekleri ortaya koymaktı. Tartışmak değil, tartışmaya zemin hazırlamaktı. Basın Ahlâkına duyulan saygının artacağı, Basının sorumluluk bilinciyle hareket edeceği, kişisel ve kamusal çıkarları birlikte gözeteceği yarınlara...

²⁸ Aktüel, 7 Ocak 1998, s. 29.

KAYNAKÇA

AKARSU Bedia, Ahlak Öğretileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Basım, 1992

ALEMDAR Zeynep, Oyunun Kuralı, Basında Özdenetim, Ankara, 1988

ARAL Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, 5. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.

DÖNMEZER Sulhi, Basın ve Basının Karşılaştığı Sorunlar, 1983 yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yay., No: 3.

İÇEL Kayıhan, Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yay., 3. Basım, İst., 1990.

KARACA Osman Nuri, "Etkili Bir Kontrol Sistemi İçin Alternatifler", Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri 21- 24 Mayıs 1968

KILIÇOĞLU Ahmet, Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk, Ankara, 1982.

KIZIL Neşe, İletişim Özgürlüğünün Sağlanması Sürecinde Oto-Kontrolün Yeri ve Önemi, Doktora tezi, İst. 1998.

KONGAR Emre, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yay., No: 3.

ÖKTEM Niyazi, Hukuk Felsefesi (Ders Notları) Der Yayınları, İst., 1983.

ÖZEK Çetin, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 3.

ÖZÖN Mustafa Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, 1973.

RİGEL Nurdoğan, Kağıt Kaplanlar, Der Yayınları: 125, İst., 1993.

YEDİG Serhan, Aktüel, 7 Ocak 1998.

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994).